

Necrologie

IN MEMORIAM DR. H. A. ENNO VAN GELDER 1889-1973

Op 11 mei 1973 overleed in zijn woonplaats Den Haag Herman Arend Enno van Gelder. Hij was geboren te Gouda op 7 oktober 1889. Na de HBS doorlopen te hebben zwaaide hij om naar de geesteswetenschappen, deed staatsexamen en studeerde aan de Universiteit van Amsterdam Nederlandse letteren. In 1914 werd hij leraar te Sneek, daarna te Rotterdam, van 1916-1918 was hij in militaire dienst. In 1915 trouwde hij met Foske J. Droste, zijn mede-studente te Amsterdam, die hem niet alleen in het gezinsleven, maar ook bij zijn wetenschappelijk werk (o.a. bij de bewerking van de *Correspondance française de Marguerite d'Autriche avec Philippe II*) een trouwe hulp is geweest. In 1918, nog tijdens de mobilisatie, promoveerde hij bij professor H. Brugmans op een proefschrift *De levensbeschouwing van Cornelis Pietersz. Hooft, burgemeester van Amsterdam, 1547-1626*, in 1925 aangevuld door een uitgave van *Memoriën en Adviezen van C. P. Hooft* in de Werken van het Historisch Genootschap. Na de demobilisatie werd hij leraar te Breda, in 1929 in Den Haag, aan de Dalton HBS, wat hij tot zijn pensionering in 1954 is gebleven.

In zijn dissertatie behandelde Van Gelder een tijdperk dat hem levenslang is blijven boeien, de zestiende eeuw, in ruime zin genomen, met haar diep ingrijpende veranderingen op alle gebied, de tijd van Humanisme en Renaissance, Reformatie en Contra-Reformatie, de godsdienstoorlogen, de Opstand tegen Philips II en de daaruit ontstane Nederlandse Republiek. In 1972, kort voor zijn overlijden, verscheen in de RGP het eerste deel van zijn bronnenuitgave *Gegevens betreffende roerend en onroerend bezit in de Nederlanden in de 16e eeuw*. Tussen deze twee uitgaven ligt een ontzagwekkend oeuvre van boeken, verhandelingen, artikelen, hoofdstukken in handboeken, bronnenuitgaven, die Van Gelder tonen als de eminente kenner van de zestiende eeuw in al haar aspecten. Ik kan er niet aan denken, binnen het bestek van deze korte necrologie daarvan een opsomming te geven, maar verwijs naar de *Bibliografie van de belangrijkste geschriften van Dr. H. A. Enno van Gelder*, samengesteld bij zijn afscheid van de School voor Taal- en Letterkunde te Den Haag in 1960 door H. C. Hanneman. Als hoogtepunten noem ik alleen: *Revolutionnaire Reformatie* (1943), *Vrijheid en onvrijheid in de Republiek* (1947) met het vervolg *Getemperde vrijheid* (1972), *Erasmus, schilders en rederijders* (1959), *The two Reformations in the 16th century* (1961), en de bundel opstellen *Van Beeldenstorm tot Pacificatie* (1964).

Van Gelder had een eigen visie op de zestiende eeuw, waaraan hij consequent vasthield. De Nederlandse Opstand zag hij niet als een nationaal verzet tegen Spanje, maar als een omwenteling en een burgeroorlog. De rol van de adel in de Opstand sloeg hij hoger aan dan Bakhuizen van den Brink. Hij bestreed de opvatting van een conservatieve revolutie; integendeel beschouwde hij de Republiek, waar het bestuur in handen lag van vergaderingen van onderdanen en waar een, weliswaar getemperde, vrijheid van godsdienst en drukpers heerste, als de meest moderne staat van Europa, voorstadium van de constitutionele monarchie der negentiende eeuw. Hij verzette zich tegen de term 'protestantisering van Noord-Nederland', als daaronder verstaan werd een protestantisering door geweld of dwang van de zijde van de overheid. Hoewel geen aanhanger van de groot-

Nederlandse richting in de historiografie, plaatste hij zich bij zijn beschrijving van de Opstand op groot-Nederlands standpunt door ruime aandacht te geven aan Vlaanderen en Brabant, en erkende hij dat de Nederlanden als gevolg van de Opstand op onnatuurlijke wijze werden verdeeld. Zijn sympathie ligt onverholven aan de kant van de revolutie, maar toch meer bij de gematigde en verdraagzame humanisten en libertijnen van het type C. P. Hoofd dan bij de Calvinisten. Het Humanisme achtte hij in beginsel een diepere breuk met de Middeleeuwse kerk dan de Reformatie. Zo kwam hij tot zijn onderscheiding van de grote Reformatie, dat is het Humanisme, en de kleine Reformatie, dat is de Reformatie van Luther en Calvijn. In zijn latere jaren legde hij zich vooral toe op de nog zo slecht gekende sociale geschiedenis van de zestiende eeuw.

Van Gelder heeft zich evenwel niet beperkt tot wat we zijn specialisme kunnen noemen. Hij behoorde tot het uitstervende ras van historici dat het hele terrein kende, en hij bezat de gave der synthese. Hij schreef een *Histoire des Pays-Bas du 16e siècle à nos jours* (1936), met een Nederlandse vertaling daarvan (1937) en een variatie erop *Vijf eeuwetijden* (1948); een *Geschiedenis van het Russische volk* (1949), een *Cultuurgeschiedenis van Nederland in vogelvlucht* (1965), een paar leerboeken voor het middelbaar onderwijs en de opleiding tot de akte M.O. Hij bezon zich op taak en omvang van de cultuurgeschiedenis en wijdde studies aan twee bewonderde en toch kritisch benaderde voorbeelden: Burckhardt en Huizinga.

Bij een historicus die zich zozeer met levensbeschouwelijke vraagstukken heeft bezig gehouden, moet men wel de vraag stellen: welke levensbeschouwing bezielde hem, welke filosofie leidde hem? Hoewel Van Gelder het belang en de ernst van het dialectisch materialisme als geschiedverklaring erkende, distantieerde hij zich reeds in zijn dissertatie (blz. 15) van de Marxistische geschiedbeschouwing, en het komt me voor dat deze distantie in zijn latere werk eerder groter dan kleiner is geworden. De bronnen van zijn inspiratie vond hij in het Erasmiaanse humanisme, het democratisch socialisme, het moderne religieuze humanisme.

Een man met de werkkraft, de produktiviteit, de kennis, de wijsheid, de didactische bekwaamheid van Van Gelder was als voorbestemd om hoogleraar te worden. Dat hij dit nooit geworden is, lag aan een samenloop van omstandigheden. In 1939 werd hij door de gemeenteraad van Amsterdam benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis als opvolger van J. S. Theissen. Nadat hem gebleken was dat Curatoren een combinatie van dit buitengewone professoraat (een bijbaantje immers) met het leraarschap aan een middelbare school ongewenst achtten, bedankte hij. Romein werd het toen. Toen Geyl in oktober 1940 door de Duitsers was geïnterneerd, heeft Van Gelder hem in Utrecht vervangen, heel kort maar, want hij werd spoedig door de Duitsers tot persona non grata verklaard. Van Schelven werd zijn opvolger, die het langer uithield. Na de oorlog kwam Van Gelder niet meer aan bod: jong genoeg om hoogleraar te zijn, te oud geacht om het nog te worden. Als troost kon voor hem gelden dat hij in 1951 werd opgenomen in de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Al heeft hij dan geen academici mogen helpen vormen, wel heeft Van Gelder veel aanstaande leraren opgeleid voor de middelbare akte Geschiedenis, aan de Haagse School voor Taal- en Letterkunde, waar hij van 1939 tot 1960 gedoceerd heeft. Hij was ook lange jaren lid van de examencommissie voor die akte. Sinds 1920 was hij lid van de redactiecommissie van het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, waarin hij verscheiden artikelen en ontelbare boekbesprekingen publiceerde.

Een man van Hollandse potaard, rechtschapen, evenwichtig, zeer vasthoudend, wars van uiterlijk vertoon.

A. J. Veenendaal